

PAUL RICOEUR, *An den Grenzen der Hermeneutik. Philosophische Reflexionen über die Religion*. Herausgegeben, übersetzt und mit einem Nachwort versehen von Veronika Hoffmann, Verlag Karl Alber Freiburg – München 2008, ss. 141, ISBN 978-3-495-48298-8.

Książka jest zbiorem szkiców i artykułów autora opublikowanych wcześniej w czasopismach i większych opracowaniach monograficznych. Mamy do czynienia z reprezentatywnym wyborem tekstów z zakresu szeroko pojętej filozofii religii, odnoszących się przede wszystkim do problemu hermeneutycznego tej dyscypliny. Każdy tekst jest przykładem systematycznej analizy i wnikliwej refleksji, świadectwem myśli poruszonej głębią fenomenu religii, poszukującej odpowiedzi na fundamentalne pytania. I w każdym przypadku, traktując swoją myśl jako dyskurs otwarty, autor zaprasza czytelnika do współpracy, do udziału w refleksji nad wyróżnionymi aspektami świadomości religijnej i życia religijnego.

Pierwszy rozdział książki, noszący tytuł *Die Hermeneutik des Zeugnisses* (s. 7–40), to zapis rozważań poświęconych kwestii świadectwa. Ricoeur zaczyna od analizy kontekstu filozoficznej refleksji nad świadectwem, od próby ustalenia, jakiego typu filozofia podejmuje problem świadectwa. W jego przekonaniu (opartym na stosownej argumentacji) świadectwo stanowi ważne zagadnienie filozofii: (1) otwartej na rzeczywistość absolutną, zainteresowanej rekonstrukcją słów, działań i zdarzeń, które w skończonym porządku historycznym odsłaniają nieskończony horyzont swoich intencji, inspiracji i znaczeń; (2) dostrzegającej związek między ideą tego, co absolutne, a faktycznym doświadczeniem rzeczywistości absolutnej, przy założeniu, że doświadczenie, o którym mowa, jest uprzednią (przedintencjo-

nalna) partycypacją w absolutnym porządku bytowym; (3) przekraczającej (swym dyskursem) porządek konkretnych (szczegółowych) form ekspresji, poszukującej kategorii umożliwiających wiarygodny przekaz uniwersalnych znaczeń i wartości. Istotnym składnikiem filozoficznej refleksji nad świadectwem jest semantyczna analiza kontekstu użycia słowa „świadectwo” (semantyka świadectwa); pozwala ona ustalić warunki sensu kategorii wyrażających świadectwo. Ricoeur omawia najpierw *quasi*-empiryczny sens świadectwa; chodzi o znaczenie przekazu pochodzącego od naocznego świadka pewnych zdarzeń. Następnie bada strukturę dyskursu, przy pomocy którego daje (i otrzymuje) się świadectwo; dyskurs ten ma charakter procesu realizującego się w historycznej perspektywie, w polu określonych odniesień osobowych i ról społecznych, w porządku stosownej argumentacji, wreszcie, co istotne, w porządku uwzględniającym także moralne kwalifikacje i moralne zaangażowanie dającego i przyjmującego świadectwo; w ramach tak pojętego dyskursu świadectwo wykracza poza strukturę samego aktu mowy; jest ono „działaniem” potwierdzającym wewnętrzne przekonanie podmiotu. Od analizy semantycznej Ricoeur przechodzi do rozważań związanych z interpretacją biblijnej idei świadectwa. Wykazuje, że w tekstach profetycznych Starego Testamentu świadectwo potwierdzające doświadczenie wiary w Boga współokreślają cztery momenty: powołanie, przyświadczenie, przepowiadanie i zaangażowanie. W odniesieniu do Nowego Testamentu zwraca uwagę na związek świadectwa z wyznaniem wiary; podkreśla także rolę Ducha Świętego — współkonstytuującego świadectwo wiary w Jezusa. Rozdział zamykają uwagi na temat hermeneutyki świadectwa. I w filozoficznej, i w religijnej perspektywie świadectwo wymaga interpretacji, rekonstrukcji zawartych w nim znaczeń i wartości. Hermeneutyka świadectwa jest dialektyką rozumienia obiektywnych zdarzeń i samorozumienia podmiotu (dającego i przyjmującego świadectwo); w polu tej dialektycznej relacji odsłania się horyzont absolutnych znaczeń i absolutnych wartości.

Zasługą Ricoeura jest już sam wybór tematu, przedmiotu analizy. Autor dostrzega egzystencjalne, społeczne i poznawcze znaczenie fenomenu świadectwa oraz potrzebę interdyscyplinarnego namysłu nad nim. Rozważania, które podejmuje, są połączeniem analizy semantycznej, fenomenologicznej i hermeneutycznej; sytuują się w polu dociekań z zakresu filozofii człowieka i filozofii języka; implikują także teologiczny wymiar. Autor w porządku rzeczowej i logicznie spójnej refleksji rekonstruuje podstawy, motywy i funkcje świadectwa, precyzyjnie wyjaśnia, czym świadectwo jest w swej istocie, opisuje i uzasadnia związek świadectwa z zaufaniem i wiarą, wykazuje, że prawdziwość świadectwa zakłada odniesienie do sfery absolutnych znaczeń i absolutnych wartości. W toku swojej argumentacji odwołuje się do klasycznej i współczesnej literatury filozoficznej; korzysta też z trafnie dobranych przykładów egzegezy biblijnej. Omówiony rozdział jest ważnym przyczynkiem do badań nad istotą świadectwa, nad naturą zakładającej swia-

dektwo komunikacji międzyosobowej, z jej religijnym kontekstem odniesienia włącznie.

Hermeneutik der Idee der Offenbarung to drugi rozdział książki (s. 41–83). Ricoeur podejmuje w nim próbę gruntownej analizy idei objawienia religijnego. W pierwszej części tej analizy rekonstruuje pierwotne formy ekspresji objawienia. Twierdzi bowiem, iż objawienie biblijne w swej źródłowej warstwie jest strukturą polifoniczną i polisemiczną, złożoną z wielu różnych form dyskursu. Bezpośrednim przedmiotem jego uwagi są następujące formy: dyskurs profetyczny, dyskurs narracyjny, dyskurs nomotetyczny, dyskurs sapiencjalny i dyskurs hymniczny. Autor w każdym przypadku analizuje historyczno-kulturowy i egzystencjalno-społeczny kontekst, semantyczną strukturę i najważniejsze funkcje dyskursu objawienia. Druga część rozdziału jest zapisem rozważań dotyczących hermeneutyki tekstu biblijnego. Ricoeur wykazuje, że hermeneutyka ta musi uwzględniać polifoniczną i polisemiczną strukturę dyskursu objawienia. Tłumaczy, że tylko wówczas może ona odsłonić obiektywną rzeczywistość, o której mówi objawienie.

Przedstawiony rozdział jest systematycznym, pogłębionym i inspirującym wykładem teorii objawienia. Ricoeur umiejętnie łączy w nim gruntowną analizę dyskursu religijnego z rzeczowym opisem i przejrzystym uzasadnieniem właściwej (adekwatnej) metody interpretacji tego dyskursu. Jego rozważania mają filozoficzny charakter; są aplikacją wszechstronnej wiedzy z zakresu semiotyki, filozofii języka i hermeneutyki filozoficznej. Ale bardzo widoczne jest ich egzegetyczno-teologiczne odniesienie. Autor daje wyraz swej trosce o rzetelną i poprawną interpretację tekstów biblijnych, o konstrukcję obiektywnej (odpowiadającej objawieniu) teologii biblijnej. W tej perspektywie omówiony rozdział jest przyczynkiem do dialogu teologii z filozofią (i zarazem dobrym przykładem tego dialogu); można go odczytać w kategoriach apelu o otwartość teologii na myśl filozoficzną, o umiejętnie wykorzystanie tej myśli w refleksji nad objawieniem.

Trzeci rozdział książki: *Phänomenologie der Religion* (s. 85–94), jest zbiorem przemyśleń i uwag odnoszących się do programu badawczego dyscypliny nazywanej fenomenologią religii. Ricoeur przedstawia tradycyjną wykładnię tego programu, ukazuje i objaśnia związane z nim trudności epistemologiczno-metodologiczne, zgłasza własne propozycje modyfikacji stosownych założeń i procedur. Tradycyjna fenomenologia religii eksponowała swój właściwy cel, jakim była intencjonalna analiza aktów (przeżyć, zachowań i wypowiedzi) religijnych, ale dominowało w niej nastawienie empiryczno-deskryptywne, zbliżone do struktury poznawczej szczegółowych nauk o religii. W ocenie Ricoeura takie podejście ograniczało jej możliwości; było też przejawem epistemologicznego i metodologicznego redukcjonizmu. Autor zwraca uwagę, iż zadaniem dobrze pojętej fenomenologii religii jest taka analiza religijnych aktów człowieka, w której możliwe jest odsłonięcie naj-

bardziej pierwotnej formy relacji religijnej: struktury „wezwanie – odpowiedź”; w ramach tej struktury, w polu jej dialektycznego odniesienia, urzeczywistnia się oraz przyjmuje zrozumią i egzystencjalnie ważną postać poznawane i akceptowane w aktach wiary objawienie Boże; ta struktura wyznacza właściwy horyzont heurystyczno-hermeneutyczny w refleksji nad religią. Stanowisko Ricoeura należy uznać za cenną korektę programu badawczego fenomenologii religii. Istotą tej korekty jest filozoficzne pogłębienie tradycyjnej wersji tego programu. Ma ono podwójną wartość: zwiększa potencjał badawczy samej fenomenologii religii, jako dyscypliny wykraczającej poza kontekst szczegółowych nauk religiologicznych, i poszerza horyzont współpracy między teologią a fenomenologią religii.

Die Verflechtung von Stimme und Schrift im biblischen Discurs, czwarty (i ostatni) rozdział książki (s. 95–115) poświęcony jest zagadnieniu wzajemnej relacji między słowem a pismem w ramach biblijnego dyskursu. W pierwszej, propedeutycznej części rozdziału Ricoeur, nawiązując także do własnych przemyśleń z zakresu szeroko pojętej semiotyki tekstu, omawia ogólne założenia i pewną ogólną postać wspomnianej relacji. Wskazuje przy tym na wzajemne przenikanie się i współzależność słowa i pisma; pismo odsłania możliwość znakowej ekspresji słowa, stwarza taką możliwość i ją realizuje, i jednocześnie potwierdza pierwszeństwo słowa i swój konieczny związek ze słowem. W drugiej części autor rekonstruuje i objaśnia podobną zależność w odniesieniu do biblijnego dyskursu. W tym wypadku dialektyczny związek między pismem a słowem ma swoją specyfikę wynikającą z faktu objawienia; pismo jest tutaj instancją objawiającą i interpretującą słowo Boże; w zwrotnym sprzężeniu jednej i drugiej instancji zawarta jest także dialektyka zamykającej zbiór ksiąg biblijnych „reguły kanonu” i reguły uniwersalnego odniesienia biblijnych idei, znaczeń i wartości, jak również dialektyka niezmiennej (ponadczasowej) prawdy słowa Bożego i zmieniającego się wraz z historyczno-kulturowym kontekstem sposobu jego interpretacji. Cały rozdział jest przykładem umiejętnego i twórczego wykorzystania wiedzy ogólnej, w tym wypadku z zakresu semiotyki tekstu, w ramach analizy dyskursu biblijnego. Ricoeur, autor posiadający stosowne przygotowanie i odznaczający się wyjątkową kompetencją, wnikliwie bada semantyczną strukturę tekstów biblijnych (narratywnych, profetycznych, prawnych i mądrościowych), odsłaniając ukryte założenia, wewnętrzną logikę i konkretne funkcje biblijnego dyskursu. Rezultatem jego badań jest rzeczowe i spójne objaśnienie występującego w Biblii modelu relacji między słowem a pismem. Pokazuje ono, że relacja ta stanowi ważny układ odniesienia dla refleksji mającej na celu ustalenie podstawowych zasad egzegezy tekstów biblijnych.

W podsumowaniu powyższej prezentacji należy odnotować następujące uwagi. Po pierwsze, Ricoeur podkreśla nieostateczność swoich wyjaśnień i odpowiedzi; formułując jedno i drugie, wskazuje horyzont nowych pytań i problemów oraz kie-

runek poszukiwania nowych ujęć i rozwiązań. Po drugie, w filozoficznej refleksji nad religią wskazuje miejsca otwarte na teologiczną interpretację; podpowiada możliwość wykorzystania filozoficznej wiedzy o religii w teologii (m.in. w refleksji o objawieniu oraz w ramach analizy dyskursu biblijnego). Po trzecie, omawiając poszczególne kwestie, wykazuje doskonałą znajomość przedmiotowej problematyki oraz doskonałą orientację w zakresie wiedzy pomocniczej (przede wszystkim z takich dyscyplin jak lingwistyka, semiotyka i hermeneutyka); na uwagę zasługuje także gruntowna znajomość współczesnej myśli filozoficznej. Po czwarte, odwołując się do wiedzy współczesnej, Ricoeur nie lekceważy tradycji; przeciwnie, nawiązuje do klasycznej filozofii religii oraz do dorobku dawnej semiotyki tekstu i dawnej hermeneutyki; w swoich koncepcjach w mniejszym lub większym stopniu korzysta z tradycyjnych ujęć i rozwiązań, wpisując je w porządek własnej argumentacji. Wreszcie po piąte, omówioną książkę należy zaliczyć do kanonu obowiązkowych lektur uzupełniających z filozofii religii, jak również z teologii fundamentalnej; przedstawione w niej propozycje wyznaczają ważną perspektywę badań i poszukiwań w zakresie jednej i drugiej dyscypliny.

Ks. Jan Cichoń